

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตามแนวคิดของ J. Habermas มีทัศนะหรือความเห็นที่เห็นว่า แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่หรือการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (new social movement) เป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชนธรรมดาที่หลากหลายในยุคหลังสมัยใหม่ (post modernity) ที่ผลักดันให้ผู้คนรุ่นใหม่ในหลายวงการ หลายอาชีพลุกขึ้นมารวมตัวกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ หรือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ ทั้งนี้เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยนัยหนึ่งของการเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นการปฏิบัติการเพื่อต่อต้านอำนาจนิยม (authoritarian) และการครอบงำของรัฐ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการต่อต้านการควบคุมของระบบทุนนิยม¹ แต่ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อช่วงชิงอำนาจรัฐแต่อย่างใด

นอกจากนี้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ยังเป็นคำอธิบายชุดหนึ่งที่ใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจการปรากฏตัวของขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนเริ่มตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา อาทิเช่น ขบวนการเรียกร้องสิทธิต่างๆ อันได้แก่ ขบวนการสิทธิของคนพื้นเมือง ขบวนการสิทธิของคนรักร่วมเพศ ขบวนการสิ่งแวดล้อม ขบวนการสันติภาพ ขบวนการสิทธิสตรี สำหรับเหตุผลที่เรียกว่า “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่” เพราะมีความแตกต่างจากการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองในอดีตหลายประการ ดังที่ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร² สรุปไว้ว่า

ประการที่หนึ่ง ขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของชนชั้นเพียงอย่างเดียว

ประการที่สอง ประเด็นการเรียกร้องไม่ใช่เรื่องเดิมๆ ที่เป็นผลประโยชน์เฉพาะของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของคนจำนวนมากจากหลายกลุ่มหลายชนชั้น

ประการที่สาม ผู้เรียกร้องมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวด้วยตัวเอง ไม่ใช่การเรียกร้องผ่านกลไกของรัฐ หรือกลไกทางการเมือง เนื่องจากไม่เชื่อมั่นไม่ศรัทธาความเป็นตัวแทนของพรรคการเมือง และความจริงใจของรัฐ

¹ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2550). “การเคลื่อนไหวสังคมแนวใหม่และวิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรมในยุค Post modernity”. *รัฐศาสตร์ศาสตร์ ฉบับพิเศษ*. น. 189-190.

² ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในต่างประเทศ : บทสำรวจพัฒนาการสถานภาพและนัยยะเชิงความคิด/ทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่และนัยยะเชิงทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย”*. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก

ประการที่สี่ เป้าหมายของการเรียกร้องต้องการสร้าง “กติกาหรือกฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต” ไม่ใช่การช่วงชิงอำนาจรัฐดังเช่นขบวนการเคลื่อนไหวที่เป็นมาในอดีต

ในแง่ของการให้คำจำกัดความ ผาสุก พงษ์ไพจิตร³ ได้ให้คำจำกัดความหรือความหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ว่าเป็นเรื่องของการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ (collective action) ซึ่งอาจมีเป้าหมายแตกต่างกันไป เช่น ประการที่หนึ่ง เป็นพฤติกรรมตั้งรับเมื่อถูกโจมตี ประการที่สอง เพื่อปรับเปลี่ยนหรือกำหนดนโยบายรัฐ และประการที่สาม เพื่อเปลี่ยนแปลงสัมพันธภาพทางอำนาจหลักๆ ของสังคม

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในแง่ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่หรือการเมืองแนวใหม่* (new politics) หรือบางครั้งเรียกว่า การเมืองภาคประชาชน (people’s politics) ที่มีเป้าหมายของการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างจิตสำนึกของคนในประเด็นผลประโยชน์ร่วมของมนุษยชาติ อันได้แก่ สภาพแวดล้อมโลก การควบคุมทุนการเงินของโลก การคัดค้านโลกาภิวัตน์ เป็นต้น⁴ ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ดังกล่าวไม่สนใจทั้งรัฐประชาชาติและพรรคการเมือง แต่พยายามสร้าง “อำนาจใหม่” ที่มีได้ผูกขาดหรือกระจุกตัวอยู่ที่ใดที่หนึ่ง เช่น รัฐและพรรคการเมือง แต่เป็นอำนาจที่กระจายอยู่ทั่วไปในสังคม

นอกจากนี้การเมืองแนวใหม่มิได้ให้ความสำคัญกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของชาติ แต่ให้ความสำคัญในประเด็นที่มีความหลากหลาย เช่น เรื่องเสรีภาพ เรื่องคุณภาพชีวิต เรื่องสิ่งแวดล้อม ภายใต้บริบทที่กว้างไกลกว่าประเด็นที่อยู่ภายใต้ขอบข่ายของรัฐประชาชาติ

ดังนั้น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่จึงมีโลกทัศน์ในระดับโลก (the global perspective) แต่เคลื่อนไหวในระดับท้องถิ่นหรือระดับย่อย (local/micro spaces) ในกรณีของโลกตะวันตก ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่เกิดจากความไม่พอใจต่อคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำ ไม่ใช่เรื่องการทำมาหากินและความอยู่รอดของคนระดับล่างดังที่เกิดในประเทศ “โลกที่สาม” อาทิ กรณีของประเทศหรือ

³ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2543). “ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใช้กับสังคมไทยได้หรือไม่?” ใน *เศรษฐศาสตร์การเมือง ลูกชิ้นสู้*. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. น. 54.

* คำว่าการเมืองแบบใหม่หรือการเมืองแนวใหม่ (new politics) มีนัยที่ไม่ศรัทธาระบอบการปกครองรัฐสภาที่เป็นอยู่ ไม่สนใจทั้งรัฐประชาชาติและประชาชน หากต้องการให้ประชาชนมีบทบาทอย่างแข็งขัน คือเป็นผู้เล่นมากกว่าผู้ดู นอกจากนี้ยังไม่เน้นความสำคัญของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) ขณะเดียวกันการเมืองแบบใหม่ได้รับการสนับสนุนจากชนชั้นกลางใหม่ที่ได้รับการศึกษาสูง มีรายได้ดี เป็นต้น อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ในไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ. (2551). “การเมืองแบบใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่และวาทกรรมการพัฒนาชุดใหม่”. *รัฐศาสตร์แนววิพากษ์*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

⁴ ธีรยุทธ์ บุญมี. (2547). *Road Map ประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สายธาร. น. 13.

สังคมไทย ซึ่งผู้เข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวจะเป็นประชาชนระดับล่าง เช่น คนจน ชาวไร่ชาวนา คนขายของ และผู้ด้อยโอกาส ไม่ใช่ชนชั้นกลางเช่นในสังคมตะวันตก⁵ โดยการเคลื่อนไหวของผู้ร่วมขบวนการส่วนใหญ่จะมีฐานอยู่ที่ชุมชน ไม่ใช่ชนชั้น เช่น ขบวนการทางเลือกการพัฒนา ขบวนการชนกลุ่มน้อย เป็นต้น

นอกจากนี้ในกรณีของ “โลกที่สาม” ปรัชญาการณของขบวนการเคลื่อนไหวเป็นปรากฏการณ์ที่มีความสลับซับซ้อนอย่างมากเพราะถูกครอบงำใน 2 ระดับ คือ การครอบงำของรัฐและตลาดซึ่งเป็นปัญหาของสังคมโลก และการครอบงำของสังคมตะวันตกในลักษณะต่างๆ อาทิ บริษัทข้ามชาติ องค์กรระหว่างประเทศ ซึ่งอำนาจโลกตะวันตกทำให้สถานการณ์ทวีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น⁶

สำหรับกรณีของสังคมไทยขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่สังคมไทยมีการพัฒนาสองแนวทางที่ตรงข้ามกัน และอยู่ในสถานการณ์ที่เผชิญหน้ากันตลอด แนวทางหนึ่งคือ การพัฒนากระแสหลัก ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นสากลแบบไร้พรมแดน ปัจเจกชนนิยม เสรีนิยม และบริโภคนิยม

การพัฒนาแนวนี้ไม่ได้คำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรมและชุมชนท้องถิ่น แต่กลับให้ความสำคัญกับสังคมภายนอก ละเลยวิถีชีวิตและภูมิปัญญาชุมชน รวมทั้งความหลากหลายทางสังคมทั้งด้านวิถีชีวิต ฐานะทางเศรษฐกิจ ระบบการผลิต เพศ และชาติพันธุ์

ส่วนอีกแนวทางหนึ่งเป็นการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น เน้นการพึ่งตนเอง การเกื้อกูลกันระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และความกลมเกลียวในชุมชน โดยประเด็นของการเคลื่อนไหวส่วนใหญ่เป็นเรื่องของทรัพยากรที่ดิน ป่าและน้ำ

ตามแนวทางแรกฝ่ายที่มีบทบาทในการผลักดันการพัฒนาได้แก่ รัฐซึ่งถือเป็นพลังที่สำคัญในการผลักดันการพัฒนากระแสหลัก ภายใต้การพัฒนาดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลกระทบที่ไม่พึงปรารถนา 3 ลักษณะ คือ⁷

1. การพัฒนาที่ไม่สมดุล สร้างความเหลื่อมล้ำ การเอาเปรียบ และการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างส่วนต่างๆ หรือคนกลุ่มต่างๆ ในสังคม เช่น เขตเมืองกับชนบท ภาคอุตสาหกรรมกับเกษตรกรรม ซึ่งได้ก่อปัญหาแก่ชุมชนท้องถิ่น เช่น การสูญเสียที่ดินทำกิน ปัญหาหนี้สินและความยากจน การอพยพแรงงาน

⁵ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2547). *เศรษฐศาสตร์การเมือง ลูกขึ้นสู่ อ่างแล้ว*. น. 73-75.

⁶ พัชรินทร์ ลาภานันท์ เบญจวรรณ นาราสัจจ์ และ มานะ นาคำ. *มือปราบมุล: ขบวนการโต้ตอบปัญหาของคนจนมือปราบมุล: เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา* วันที่ 27-29 มีนาคม 2545 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. น. 138-139.

⁷ อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2528). *วัฒนธรรมกับการพัฒนา: มิติของพลังที่สร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. น. 22-32.

2. **สภาวะไร้อำนาจของชุมชนในการตัดสินใจและการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง** ไม่ว่าในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษา การปกครอง การพัฒนาโดยรัฐได้แทรกแซงและดึงอำนาจการตัดสินใจไปจากชุมชน ทำให้ชุมชนไม่สนใจเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาของรัฐ จนในที่สุดชุมชนและชาวบ้านก็กลายเป็นกลุ่มคนชายขอบของการพัฒนา (marginalization)

3. **สภาวะวิกฤตทางวัฒนธรรม** คือ การมีวิถีชีวิตที่ตั้งบนผลประโยชน์ของตนเองโดยขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ต่อชุมชน และสังคม ไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นมนุษย์และสิทธิชุมชนอันเป็นความหมายพื้นฐานของวัฒนธรรม

ผลของการที่รัฐเป็นตัวผลักดันการพัฒนาในลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นได้นำมาซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ในสังคมไทยของคนรากหญ้า อาทิ คนจน ชาวนาชาวไร่ เกษตรกร โดยประเด็นของการเคลื่อนไหวจะเป็นเรื่องของทรัพยากร อันได้แก่ ที่ดิน ป่าและน้ำที่รัฐบาลในบางยุคบางสมัยของไทย อาทิ รัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้นำยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เรียกว่า อุตสาหกรรมส่งออกนำความเจริญเติบโต (export – led growth) ไปสู่การปฏิบัติ โดยผ่านนโยบายและมาตรการต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดการไม่ยอมรับในนโยบายการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และได้นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างรัฐ ภาคเอกชน และชาวบ้าน (ท้องถิ่น) และต่อมาความขัดแย้งดังกล่าวได้เพิ่มปริมาณและขอบเขตมากขึ้นในรัฐบาล ชวน 1 และรัฐบาลบรรหาร⁸

ในเรื่องดังกล่าวจากการศึกษาของประภาส ปันตกแต่ง⁹ พบว่าในช่วง 2 ปี ของรัฐบาลชวน 1 และรัฐบาลบรรหาร (ตุลาคม 2536-กันยายน 2538) ได้มีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ของภาคประชาชนในรูปของการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงเกิดขึ้นจำนวนมาก

ในปี 2538 (ตุลาคม 2536-กันยายน 2537) มีจำนวน 754 ครั้ง ขณะที่ปี 2537 (ตุลาคม 2537-กันยายน 2538) มีจำนวน 719 ครั้ง และพบว่าขบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า เพิ่มขึ้นจากปี 2537 ที่มีจำนวน 275 ครั้ง เป็นจำนวน 330 ครั้งในปี 2538 เพิ่มขึ้นถึง 66 ครั้ง โดยความขัดแย้งระหว่างรัฐและภาคธุรกิจกับชาวบ้านได้มีการกระจายตัวตามภูมิภาควัฒนธรรมในภูมิภาคต่างๆ ที่กว้างขวาง¹⁰

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ของภาคประชาชนในเรื่องทรัพยากรที่ดิน ป่า และน้ำ ในรูปของการชุมนุมประท้วงต่อต้านการที่รัฐเป็นตัวผลักดันในการพัฒนา โดยปฏิเสธการเข้าร่วมของภาคประชาชน ชุมชน ในการตัดสินใจและการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง นำมาซึ่งการเกิดปรากฏการณ์เคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ที่มีฐานรากมาจากความขัดแย้งระหว่างรัฐ กลไกรัฐ กับภาคประชาชน ซึ่ง

⁸ ประภาส ปันตกแต่ง. (2541). *การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจนและประวัติศาสตร์การเดินขบวนประท้วงในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ต้นตำรับ. น. 31.

⁹ ประภาส ปันตกแต่ง. (2541). *การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจนและประวัติศาสตร์การเดินขบวนประท้วงในสังคมไทย*. อ่างแล้ว.

¹⁰ เห่งอ่าว. น. 38.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ก่อนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ไม่เคยมีการบัญญัติเรื่อง “สิทธิชุมชน” ไว้ในรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด ยิ่งตอกย้ำการไม่เปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเอง ในช่วง พ.ศ. 2531 – พ.ศ. 2540* จึงเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ของภาคประชาชนในเรื่องทรัพยากรที่ดิน ป่า และน้ำขึ้นจำนวนมาก

อย่างไรก็ตามภายหลังจากที่มีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และพ.ศ. 2550 ที่ให้สิทธิ เสรีภาพต่างๆ แก่ภาคประชาชน ชุมชน โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ที่ให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชน สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่สนับสนุนประชาธิปไตยแนวทางใหม่ หรือประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy) หรือการเมืองภาคประชาชน (people’s politics) ได้ให้สิทธิ เสรีภาพของปวงชนชาวไทย โดยเฉพาะสิทธิชุมชนในการเคลื่อนไหวเพื่อการจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่าและน้ำอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะกรณีของทรัพยากรน้ำและเขื่อนที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ไม่เพียงเฉพาะชาวบ้านชาวไร่ในชนบท หากแต่รวมโรงงานอุตสาหกรรมและประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมืองที่ต่างได้รับผลกระทบจากปัญหาทรัพยากรน้ำและเขื่อนมากมายจนนำไปสู่การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนเพื่อหาทางจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่า และน้ำให้ยั่งยืน โดยเฉพาะภาคประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องของทรัพยากรที่ดิน น้ำ และป่า จนนำไปสู่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างภาคประชาชนกับรัฐ กลไกรัฐ โดยเฉพาะตั้งแต่รัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นต้น มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน¹¹

* ในช่วงเวลาดังกล่าวของการเคลื่อนไหว อยู่ในช่วงที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ 2 ฉบับ คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2531 ซึ่งร่างขึ้นหลังการรัฐประหารทั้งสองฉบับ กล่าวคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม 2521 มีผลออกนอก หะริน หงสกุล ประธาน สภานิติบัญญัติแห่งชาติ เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ รัฐธรรมนูญฉบับนี้สิ้นสุดลงเมื่อวันเสาร์ที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534 ตามประกาศของ คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ รวมเวลาประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ทั้งสิ้น 12 ปี 2 เดือน 1 วัน และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 หรือ รัฐธรรมนูญฉบับ รสช. ประกาศใช้เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2534 เพื่อใช้แทน ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2534 ซึ่งได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 มีนาคม ปีเดียวกันโดยมีนาย อุกฤษ มงคลนาวิน ประธาน สภานิติบัญญัติแห่งชาติ เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการรัฐธรรมนูญฉบับนี้ถูกยกเลิกโดยการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 (วิกิพีเดีย. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534. สืบค้นจาก www.wikipedia.org. (ออนไลน์) เข้าถึงเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2557

¹¹ อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ในองค์กรอ็อกซ์แฟมแห่งออสเตรเลีย (Oxfam Australia) และมูลนิธิฟอร์ด ด. (2549). *แม่น้ำ สิทธิ และเขื่อน: บทเรียนสำหรับชุมชนผู้ได้รับผลกระทบจากเขื่อน International Rivers People Water Life*. กรุงเทพฯ : เครือข่ายแม่น้ำนานาชาติ.

สิทธิชุมชนในการเคลื่อนไหวเพื่อการจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่า และน้ำที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วง 2531-2553

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภาคที่มีการเคลื่อนไหวของประชาชน ชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่าและน้ำ เกิดขึ้นจำนวนมากในช่วง พ.ศ. 2531 - พ.ศ. 2553 โดยเฉพาะในช่วงพ.ศ. 2531 - พ.ศ. 2539 เกิดการเคลื่อนไหวจำนวนมากอย่างมีนัยยะสำคัญ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากรัฐธรรมนูญในช่วงเวลาดังกล่าว ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2531 ไม่ได้บัญญัติรับรอง “สิทธิชุมชน” ไว้ในรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด ซึ่งการเคลื่อนไหวเหล่านี้บางการเคลื่อนไหวกลายเป็นประเด็นสาธารณะ (public issues) ที่ได้รับความสนใจจากประชาชน สังคมอย่างกว้างขวาง เช่น การเคลื่อนไหวของชุมชนลุ่มแม่น้ำมูล ต่อการสร้างเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี การเคลื่อนไหวของชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติดงลาน จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

จากที่กล่าวถึงปัญหาของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ในการจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่า และน้ำ (รวมทั้งเขื่อน) โดยเฉพาะในกรณีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คณะผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา

(1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่เพื่อจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนมีการใช้สิทธิชุมชนมากน้อยเพียงใด

(2) ในการเคลื่อนไหวแต่ละครั้งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ได้ใช้กลยุทธ์อะไรบ้างในการระดมทรัพยากร

(3) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ได้มีการใช้โอกาสทางการเมืองเชิงโครงสร้างเพื่อให้นักการเมืองและสังคมเกิดการตระหนักถึงปัญหาหรือไม่ อย่างไร

(4) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ได้ใช้เครื่องมืออะไรในการต่อสู้ ตลอดจนมีวิธีการสร้างกรอบการจูงใจโดยใช้วาทกรรมหรือการใช้ถ้อยคำที่กระตุ้นให้ประชาชนหรือสมาชิกของขบวนการออกมาเคลื่อนไหวร่วมกับขบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งนี้เพื่อทำให้เป้าหมายในการจัดการทรัพยากร อาทิ ที่ดิน ป่า และน้ำ บรรลุผลภายใต้การใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

(1) เพื่อศึกษาการใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ ในการเคลื่อนไหวเพื่อนำไปสู่เป้าหมายในการจัดการทรัพยากร อาทิ ที่ดิน ป่า และน้ำ ที่ยั่งยืน

(2) เพื่อศึกษากลยุทธ์หลักในการระดมทรัพยากรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าว เพื่อนำไปสู่การกระทำร่วมกันของสมาชิกของขบวนการ

(3) เพื่อศึกษาการใช้โอกาสทางการเมืองเชิงโครงสร้าง เพื่อให้นักการเมืองและสังคมตระหนักถึงปัญหา

(4) เพื่อศึกษาเครื่องมือในการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าวและวิธีการสร้างกรอบการจูงใจโดยใช้วาทกรรมหรือการใช้ถ้อยคำที่กระตุ้นให้ประชาชนหรือสมาชิกของขบวนการออกมาร่วมกันในการเคลื่อนไหว ทั้งนี้เพื่อให้เป้าหมายในการจัดการทรัพยากร อาทิ ที่ดิน ป่า และน้ำบรรลุผลภายใต้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และ 2550

1.3 กรอบแนวคิดการวิจัย

ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มีการเคลื่อนไหวในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่เพื่อการจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่า และน้ำที่ยั่งยืนมากขึ้นตามลำดับนับตั้งแต่ พ.ศ. 2531- พ.ศ. 2553 ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ที่ได้ให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน

สิทธิชุมชนที่ได้รับการรับรองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 นั้นได้เอื้อต่อการเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อเข้ามาจัดการทรัพยากร ธรรมชาติที่ยั่งยืน อีกทั้งตัวของขบวนการเคลื่อนไหวเองก็มีกลยุทธ์หลักในการระดมทรัพยากรเพื่อนำไปสู่การกระทำร่วมกันของสมาชิกของขบวนการในการเคลื่อนไหว

ขบวนการเคลื่อนไหวยังใช้โอกาสทางการเมืองเชิงโครงสร้างเพื่อให้ชนกการเมืองและสังคมเกิดความเห็นใจ ประกอบกับการสร้างกรอบการจูงใจเพื่อให้สมาชิกออกมาร่วมขบวนการโดยมีเป้าหมายเพื่อการจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่า และน้ำที่ยั่งยืนบรรลุผลได้

1.4 สมมติฐานการวิจัย

-

1.5 นิยามศัพท์

ชุมชนการเคลื่อนไหวกว้างขวาง หมายถึง การรวมกลุ่มกันของประชาชน ชุมชนในการเคลื่อนไหวกว้างขวางที่ลักษณะของการเคลื่อนไหวที่มีใ้ช้อยู่บนฐานของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งเพียงชนชั้นเดียว ประเด็นการเรียกร้องมิใช่เรื่องแคบๆ เกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะของกลุ่ม การเรียกร้องไม่ได้

เรียกร้อยผ่านกลไกทางการเมืองที่ดำรงอยู่ และเป้าหมายของการเคลื่อนไหวเรียกร้อยก็มีใช้เพื่อต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐ

สิทธิชุมชน หมายถึง อำนาจอันชอบธรรมที่ชุมชนพึงมีพึงได้อย่างถูกต้องชอบธรรม ที่มีผู้อื่นต้องยอมรับจะละเมิดหรือลิดรอนมิได้ เป็นสิทธิในการต่อสู้เพื่อดำรงรักษาศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของชนทุกกลุ่ม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง “อุดมการณ์เชิงอำนาจ” ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม

การจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่า และน้ำที่ยั่งยืน หมายถึง การดูแล รักษา อนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า โดยคำนึงถึงการส่งต่อทรัพยากรนั้นจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง

กลยุทธ์ในการระดมทรัพยากร หมายถึง วิธีการในการระดมทรัพยากร เช่น จำนวนสมาชิก เงินบริจาค ความร่วมมือร่วมใจ เป็นต้น เข้าสู่ขบวนการเคลื่อนไหว

โอกาสทางการเมืองเชิงโครงสร้าง หมายถึง ความอ่อนแอหรือความเข้มแข็งของรัฐบาลในขณะที่ยขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมดำเนินการเคลื่อนไหว

วาทกรรม หมายถึง เครื่องมือเชิงอุดมการณ์ที่อยู่ในรูปตัวแทนทางความคิดที่สะท้อนผ่านทางภาษาและสัญลักษณ์ เกี่ยวข้องกับระบบและโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม ซึ่งจะมีเรื่องของอำนาจและอุดมการณ์แอบแฝงอยู่ เป็นสิ่งที่สร้างหรือประกอบสร้างขึ้นมาจากเป้าหมายของผู้ผลิตสารนั้นๆ

1.6 ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาครั้งนี้ ศึกษาเฉพาะ 1) การใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 2) กลยุทธ์หลักในการระดมทรัพยากร 3) การใช้โอกาสทางการเมืองเชิงโครงสร้าง 4) เครื่องมือในการต่อสู้และวิธีการสร้างกรอบการจูงใจโดยใช้วาทกรรมหรือการใช้ถ้อยคำที่กระตุ้นจิตใจเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ในการเคลื่อนไหวเพื่อนำไปสู่เป้าหมายในการจัดการทรัพยากร อาทิ ป่า ที่ดิน น้ำ ที่ยั่งยืน

ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ที่เคลื่อนไหวเพื่อจัดการทรัพยากร อาทิ ที่ดิน ป่า และน้ำ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ขอบเขตด้านระยะเวลา

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ที่เคลื่อนไหวเพื่อจัดการทรัพยากร อาทิ ที่ดิน ป่า และน้ำ ในช่วง พ.ศ.2531 – พ.ศ. 2553

1.7 วิธีการศึกษา

ลัทธิชุมชนในการเคลื่อนไหวเพื่อการจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่า และน้ำที่ยั่งยืน: กรณีศึกษา ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วง 2531-2553 ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ผสมผสานกับการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

1.8 ข้อจำกัดในการศึกษา

1) การศึกษานี้เป็นการศึกษาโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณเป็นหลัก ข้อมูลที่ได้จึงเป็นข้อมูลในลักษณะภาพรวมมากกว่าข้อมูลในลักษณะที่ลงรายละเอียดเชิงลึกเฉพาะขบวนการเคลื่อนไหวโดยขบวนการเคลื่อนไหวหนึ่ง

2) ช่วงเวลาในการศึกษา 22 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2531- พ.ศ. 2553 เป็นช่วงระยะเวลาในการศึกษาที่ยาวนาน นับตั้งแต่ก่อเกิดขบวนการเคลื่อนไหวบางขบวนการเคลื่อนไหว (เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวเขื่อนปากมูล เริ่มก่อเกิดตั้งแต่ พ.ศ. 2531) เป็นผลให้ในช่วงเวลาที่ทำการเก็บข้อมูลการวิจัยนั้น (พ.ศ. 2556) บางขบวนการเคลื่อนไหว ไม่ได้มีการเคลื่อนไหวที่เข้มข้นเช่นในอดีต บางขบวนการเคลื่อนไหวถึงแม้ว่าไม่ได้มีการรวมตัวของสมาชิกของขบวนการเคลื่อนไหวอย่างแนบแน่น แต่ยังคงมีการรวมตัวกันของสมาชิกของขบวนการเคลื่อนไหวอย่างหลวมๆ หรือบางขบวนการเคลื่อนไหวแทบไม่มีการรวมตัวของสมาชิกของขบวนการเหลืออยู่เลย

3) ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสนทนากลุ่มนั้น ไม่ได้มีการเก็บข้อมูลการสนทนากลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้านน้ำ ได้แก่ สมาชิกชุมชน/ชุมชนท้องถิ่น ที่เคลื่อนไหวในเรื่องเขื่อน 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนที่เคลื่อนไหวเรื่องเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนที่เคลื่อนไหวเรื่องเขื่อนยางบ้านไต้ จังหวัดนครราชสีมา ชุมชนที่เคลื่อนไหวเรื่องเขื่อนไชยะบุรี จังหวัดมุกดาหาร เนื่องจากข้อจำกัดในด้านระยะเวลาในการศึกษา และลักษณะการรวมตัวกันของสมาชิกกลุ่มที่แทบไม่เหลือการรวมตัวกัน

1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) มุ่งหวังความรู้ในการเข้าใจถึงการใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ ในการเคลื่อนไหวเพื่อนำไปสู่เป้าหมายในการจัดการทรัพยากร อาทิ ป่า ที่ดิน น้ำ ที่ยั่งยืน

2) มุ่งหวังความรู้ในการเข้าใจถึงกลยุทธ์หลักในการระดมทรัพยากรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าวเพื่อนำไปสู่การกระทำร่วมกันของสมาชิกของขบวนการ

3) มุ่งหวังความรู้ในการเข้าใจถึงการใช้ออกาสทางการเมืองเชิงโครงสร้างโดยเฉพาะการเปิดพื้นที่สื่อของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าว เพื่อช่วยให้นักการเมืองและสังคมตระหนักถึงปัญหา

4) มีองค์ความรู้ในการเข้าใจถึงเครื่องมือในการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ดังกล่าวและวิธีการสร้างกรอบการจูงใจโดยใช้วาทกรรมหรือการใช้ถ้อยคำที่กระตุ้นจิตใจให้ประชาชน หรือสมาชิกของขบวนการออกมาร่วมกันในการเคลื่อนไหว ทั้งนี้เพื่อให้เป้าหมายในการจัดการ ทรัพยากร อาทิ ที่ดิน ป่า และน้ำ บรรลุผลโดยใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และ 2550

5) มีตัวแบบหรือกรอบในการวิเคราะห์อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การพัฒนากรอบการศึกษา ใหม่ๆ ในการเข้าใจปรากฏการณ์การใช้สิทธิชุมชนในการเคลื่อนไหวเพื่อการจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่า และน้ำที่ยั่งยืน ในภูมิภาคอื่นของประเทศไทย

